

OS SI

SINGER LAREN JAARVERSLAG

Stichting Singer Memorial Foundation is een particuliere en ondernemende stichting, opgericht in 1954 op initiatief van mevrouw Anna Singer-Brugh, de weduwe van de Amerikaanse schilder William Henry Singer jr. De stichting beheert de nalatenschap van het echtpaar Singer, bestaande uit een collectie kunstwerken, een museum, een theater en hun voormalige woonhuis met tuin, Villa De Wilde Zwanen. De stichting is gevestigd te Laren NH. Singer Laren is voor haar bedrijfsvoering vrijwel volledig aangewezen op eigen inkomsten en ontvangt bovendien bijdragen van de gemeente Laren en de BankGiro Loterij. Singer Museum en Theater en de verhuur van de accommodatie zijn de centrale activiteiten van de stichting. Singer museum concentreert zich in haar verzamel- en presentatiebeleid op beeldende kunst uit de periode 1880-1950. Rond en in het theater organiseert Singer Laren een cultureel programma, dat voor de ruime regio een breed en gevarieerd scala aan podiumkunsten verzorgt, daaronder ook vele uitvoeringen van amateurgezelschappen en -verenigingen uit Laren en omstreken. De binnen- en buitenaccommodaties worden verhuurd aan derden, zowel bedrijven als particulieren. Singer Laren heeft een grote schare enthousiaste begunstigers. Alle activiteiten in Singer Laren trokken in 2012 ca. 203.000 bezoekers. In dit jaaroverzicht, dat verslag doet van de activiteiten in 2012, is ook de verkorte staat van baten en lasten opgenomen.

4	Voorwoord
6	Singer Laren Museum
8	Singer Laren Theater en Laren Jazz
10	Publieksactiviteiten en Educatie
11	Publiciteit en Marketing
12	Singer Laren en de regio
13	Singer Supporters
17	Verhuur en Accommodatie
18	Bedrijfsvoering
22	Bijlagen

Voorwoord

Het jaar 2012 kende een vliegende start. Dankzij het grote succes van de tentoonstelling *Sluijters* werd de sluitingsdatum met twee weken uitgesteld waardoor er in de eerste weken van 2012 al ruim 40.000 museumbezoekers werden getoond. Met een totaal aantal bezoekers van ruim 112.000 behoort deze expositie tot de bestbezochte aller tijden. Voor het zesde jaar op rij mochten wij in februari, als beneficiënt van de BankGiro Loterij een cheque van € 200.000,- in ontvangst nemen. Met de onmisbare inzet van vele vrijwilligers, onder andere in de museumwinkel, wordt een belangrijke bijdrage geleverd aan de gastvrijheid en de publieksvriendelijkheid van het museum. Bovendien kon de museumshop dit jaar een recordomzet met dito resultaat boeken, hetgeen een welkome aanvulling vormt op de exploitatie van onze culturele instelling. De Stichting de Vijftig Zakenvrienden van William Singer verzorgde voor de aangesloten zakenvrienden aantrekkelijke evenementen.

Het aantal voorstellingen in het theater is sinds 2011 iets teruggebracht en daarmee is bereikt dat de gemiddelde zaalbezetting niet is gedaald. De landelijke trend van het dalende theaterbezoek gaat daarmee voorsnog aan ons voorbij. De verhuur van de accommodatie aan zakelijke relaties heeft wel wat te lijden van de economische crisis en wegens de grote drukte in het museum, was er weinig ruimte om het museum beschikbaar te maken voor verhuur. Met de financiële bijdrage van onze supporters konden wij onder

andere bijzondere educatieve projecten voor kinderen uitvoeren. Steeds vaker nemen de basisscholen de museale rondleidingen af. De zeer populaire KinderKunstdag verhuisde van de herfstvakantie naar de voorjaarsvakantie. Het inmiddels fameuze Larense Jazzfestival beleefde zijn tweede lustrum na de herstart in 2003. Twee dagen lang werd het talrijke publiek vermaakt, dit jaar met internationaal toptalent. Een uniek festival dat veel waardering en groot enthousiasme oogstte. Laren Jazz is een initiatief van de Lions Club Crailo, de Rotary Club Laren-Blaricum en Singer Laren.

In de, bij de oprichting van onze stichting bepaalde, relatie met de gemeente Laren is de bijdrage die wij van Laren ontvangen verankerd. De kosten van onderhoud aan en vervanging van de gebouwen is voor rekening van de gemeente. Nu het theater aan vervanging toe is, zien wij ook wel in dat het presenteren van de volledige rekening daarvan aan de gemeente te veel gevraagd is. Daarom gaf de Commissie van Beheer opdracht om een structuurplan voor het nieuwe theater op te stellen dat uitgaat van een gemengde financiering met een bijdrage van de gemeente Laren die verantwoord is. BoerCroon voerde strategische verkenningen uit naar de markt voor -en de sociaal-culturele en economische plek van- het theater.

Singer Laren is een ondernemende culturele instelling, die veel aandacht geeft aan de

zakelijke aspecten van de exploitatie en 2012 wordt afgesloten met een batig saldo. Samen met het succesvol werven van particuliere en zakelijke bijdragen leidt dit tot een sterke financiële basis voor de nabije toekomst. Met succes werd en wordt een beroep gedaan op de vele particulieren met het hart op de goede plaats voor Singer Laren.

Een selecte groep particulieren, de Fellows en de Fellow Founders, schenken grote bedragen aan hun Singer Laren en zorgen voor een gezonde basis. De Geefwet 2012-2017 die de regering heeft aangenomen om giften aan culturele instellingen aantrekkelijker te maken, heeft zijn uitwerking bij Singer Laren niet gemist. Een verheugend aantal meerjarige schenkingen werd in 2012 notarieel vastgelegd. De relatie met sponsors, hoofdsponsors, fondsen en subsidiënten eiste de nodige aandacht. Sinds de sponsorcontracten variabele looptijden kennen lopen ze niet meer gelijktijdig af. ABN AMRO Bank, McKinsey & Company Netherlands, NautaDutilh, PwC, Egon Zehnder International en sinds dit jaar ook BoerCroon zijn voor meerdere jaren hoofdsponsor. De ondersteuning door onder andere de Stichting Gifted Art en de Turing Foundation is van onschatbare waarde voor Singer Laren. Deze financiële bijdragen, tezamen met die van de sponsors, de gemeente, de Bankgiro Loterij en de vele zakelijke en particuliere schenkers zijn een onmisbare steun waarvoor wij heel dankbaar zijn.

Evenzeer gaat onze dank uit naar onze medewerkers, de vele vrijwilligers, adviseurs, commissie- en bestuursleden voor de niet aflatende inspanning en de tijd die zij Singer Laren zo ruimhartig ter beschikking stellen. De brede waardering bij een nog altijd groeiend en enthousiast publiek voor Singer Laren is voor een heel groot deel aan hen te danken.

Laren, mei 2012,
Prof. dr R.G.C. van den Brink, voorzitter
Commissie van Beheer Stichting Singer
Memorial Foundation

Singer Laren Museum

Het jaar 2012 zal de boeken ingaan als een van de best bezochte jaren in de geschiedenis van het museum. In totaal vonden 160.909 bezoekers hun weg naar de tentoonstellingen die verderop in dit jaarverslag besproken worden. Het tentoonstellingsprogramma kende een veelzijdig karakter. Van Jan Sluijters, via Noord-Europese schilderkunst uit de periode 1820-1920, eigentijdse internationale schilder- beeldhouw-, en fotokunst tot erotische beelden en tekeningen van Auguste Rodin. De schrijvende pers, radio en in het bijzonder de televisie schonken in ruime mate aandacht aan de tentoonstellingen, waarbij *Erotique Rodin* de kroon spande. Mede dankzij een substantiële bijdrage van de Turing Foundation kon deze kostbare tentoonstelling doorgang vinden. In samenwerking met Rutgers WPF, kenniscentrum voor seksualiteit, werd een speciaal onderwijsprogramma ontwikkeld bij deze tentoonstelling. Vele middelbare scholieren bezochten daarom *Erotique Rodin*. Vanzelfsprekend vonden er parallel aan genoemde exposities steeds thematische presentaties van eigen collectie plaats.

Helaas begon het jaar met een grote tegenslag, toen een aantal schilderijen uit de Singer collectie roetschade opliep in Duitsland (zie Behoud en beheer op pagina 6). Een voortvarende aanpak van de restauratie resulteerde er in dat de meeste werken inmiddels weer in hun oude glorie hersteld zijn. Oppervlaktereiniging en vervanging van de oude vernislagen hebben geresulteerd in een frisser en kleurrijker uiterlijk van de getroffen werken, die medio 2013 weer getoond zullen worden.

Collectie

Behoud en beheer Op het gebied van behoud en beheer van de Singercollectie is in het afgelopen jaar de

meeste aandacht uitgegaan naar de restauratie van 39 schilderijen uit de museumcollectie, inclusief enkele langdurig bruiklenen uit particulier bezit. Deze schilderijen waren in het kader van een uitwisseling met het Museum Kunst der Westküste op het Duitse Waddeneiland Föhr in dat museum aanwezig voor een overzicht van de belangrijkste werken uit de Singercollectie, toen daar in de nacht van 23 februari 2012 brand ontstond. Van de in totaal 64 bruiklenen bleven 24 werken ongedeerd. Echter, zeer betreurenswaardig is dat één schilderij bij de brand verloren is gegaan. De overige 39 schilderijen waren in meer of mindere mate beroet. Allereerst werden deze werken met specialistische ondersteuning, onder aangepaste omstandigheden, naar Nederland vervoerd en in een speciale quarantaineruimte ondergebracht. Daarna zijn de schilderijen en lijsten in twee schilderijenrestauratieateliers en drie lijstenrestauratieateliers schoongemaakt en zo nodig gerestaureerd. Voor de behandeling van sommige werken was langdurig onderzoek noodzakelijk voordat een geschikte behandeling kon worden gevonden, maar uiteindelijk lukte dat voor alle 39 werken. Het restauratieproces heeft meer dan een jaar in beslag genomen. Vanaf eind oktober kon *Het blauwe hoedje* van Kees van Dongen als eerste van de gerestaureerde werken weer aan het publiek getoond worden. In de eerste helft van 2013 worden de laatste restauraties afgerond en komen de laatste werken terug naar het museum.

Aan de beelden in de beeldentuin werd in het voorjaar groot onderhoud gepleegd. Alle werken werden schoongemaakt en vier bronzen beelden kregen een nieuwe waslaag. Ten slotte werd in 2012 een aantal werken op papier, vooral aanwinsten van de afgelopen jaren, geconserveerd en/of gerestaureerd. Hierdoor zijn deze werken direct te exposeren.

Aanwinsten In 2012 is de collectie van Singer Laren met een beperkt aantal van zeven kunstwerken uitgebreid. Deze terughoudendheid ten aanzien van aankopen en aannemen van schenkingen, legaten en bruiklenen, is bepaald in het in 2011-2012 herziene collectieplan, onderdeel van het Museumbeleidsplan 2012-2017.

Bijzondere vermelding verdienen de drie nieuwe langdurig bruiklenen van Jan Sluijters, die gezien kunnen worden als een direct resultaat van de overzichtstentoonstelling *Sluijters*. Onze bijzondere dank gaat uit naar het Stedelijk Museum Schiedam die het met *Larens landschap in oktoberzon* (1910) mogelijk heeft gemaakt voor ten minste de komende vijf jaar regelmatig een 'Larens' Sluijters te kunnen exposeren.

Voorts werden een legaat van een olieverfschilderij op paneel van Marius Bauer en een schenking van een uitgewerkte krijttekening van Leo Gestel aangenomen. Beide werken vormen belangrijke aanvullingen op de Singercollectie.

Bruiklenen In dit jaarverslag is voor het eerst een overzicht van uitgaande bruiklenen opgenomen (zie bijlage op pagina 24). Singer Laren ontvangt jaarlijks een beperkt aantal bruikleenverzoeken van collega-instellingen. Deze bruikleenverzoeken van derden honoreert Singer Laren als de eigen programmering en de materiële conditie van het object of de objecten dit toelaten.

Net als de meeste musea kan Singer Laren gezien de grootte van de collectie onmogelijk alle werken regelmatig exposeren. Tijdelijke bruiklenen aan derden maken het mogelijk een gedeelte van die werken toch aan het publiek te tonen.

In aanvulling op deze kortdurende bruiklenen voert Singer Laren sinds 2012 een actief beleid om kunstwerken die buiten de kerncollectie vallen onder te brengen

in andere musea. Dit zijn werken die in ons eigen huis zelden tot nooit getoond worden, maar wel van grote artistieke waarde zijn. In een ander museum vormen zij een welkome aanvulling op de (semi-)permanente opstelling. De eerste werken die een nieuw onderkomen hebben gekregen en nu voorlopig permanent voor het publiek te zien zijn, zijn een houtblok van de Friese avant-gardist Thijs Rinsema in het Museum Drachten en een zeventiende-eeuws winterlandschap van Claes Dircksz. van der Heck in het Stedelijk Museum Alkmaar.

Tentoonstellingen

Het jaar begon met het staartje van *Sluijters*, de op een na best bezochte tentoonstelling in de geschiedenis van het museum. In de eerste maand van 2012 bezochten maar liefst 40.000 mensen deze blockbuster, die totaal 110.000 bezoekers heeft getrokken. *Sluijters* werd gevolgd door *Schilders aan Zee. Mondriaan tot Munch*, een verzameling zee- en kustgezichten van Noord-Europese schilders uit de verzameling van het Museum Kunst der Westküste op het Duitse Waddeneiland Föhr. Deze tentoonstelling maakte deel uit van een uitwisseling van verzamelingen, want tegelijkertijd zouden hoogtepunten uit de Singercollectie in het Duitse museum te zien zijn in een tentoonstelling getiteld: *Laren am Meer, Meisterstücke von Singer Laren*.

Helaas heeft laatstgenoemde tentoonstelling nooit plaats gevonden omdat in de nacht van 23 februari -daags voor de opening- het noodlot toesloeg en brand woedde in de reeds ingerichte tentoonstellingsruimtes in Föhr. Hierbij ging één werk, *Portret van Greet van Cooten* door Jan Sluijters, een particuliere bruikleen, geheel verloren. 39 schilderijen uit de Singercollectie liepen zware roetschade

op. Inmiddels zijn deze werken geheel gereinigd en waar nodig gerestaureerd (zie Behoud en beheer op pagina 6). *Schilders aan Zee* verliep succesvol en trok ruim 60.000 bezoekers.

Gedurende de zomermaanden was geheel Singer gevuld met een grote tentoonstelling van de ontwerpen en de kunstverzameling van Jan des Bouvrie: *Jan des Bouvrie. Art & Design*.

Deze door de Nederlandse ontwerper zelf vormgegeven tentoonstelling gaf een overzicht van Des Bouvries ontwerpen, van zijn befaamde Kubusbank uit 1969, tot aan zijn meest recente ontwerp die hij 'Singer bank' heeft genoemd. De wanden waren behangen met hoogtepunten uit de kunstverzameling van Des Bouvrie, werken van diens tijdgenoten uit binnen- en buitenland. De tentoonstelling werd door het publiek zeer gewaardeerd, maar bleef in bezoekersaantal -bijna 18.000 bezoekers- wat achter bij de verwachtingen.

In het najaar opende de derde grote tentoonstelling van

2012, genaamd *Erotique Rodin*. Met daarin de hoogtepunten uit het erotische oeuvre van de Franse beeldhouwer Auguste Rodin. Speciaal voor deze tentoonstelling hebben we een eenakter geproduceerd die slechts een paar keer in het theater van Singer Laren te zien was. Onder andere bij de preview voor de Vrienden en de opening. Deze eenakter van ca. dertig minuten vertelde het verhaal van vier vrouwen die model stonden voor Auguste Rodin. De voorstelling gaf een terugblik in de tijd waarin de magie en aantrekkingskracht van Rodin en zijn modellen duidelijk voelbaar was.

Deze tentoonstelling kwam tot stand vanwege een bijzondere samenwerking met Musée Rodin. De samenwerking resulteerde in de tentoonstelling en bijbehorende catalogus over de (bijna honderd) erotische beelden en tekeningen van deze Franse meester, die slechts zelden getoond worden. Bijna 43.000 bezoekers bewonderden dit onderbelichte deel van het oeuvre van Rodin. Monique van de Ven sprak de bijbehorende audiotour in.

Singer Laren Theater en Laren Jazz

Singer Theater

Het theaterjaar 2012 wordt onderverdeeld in de periode januari tot juni, zijnde de tweede helft van seizoen 2011-2012. En de periode september tot en met december, de eerste helft van het seizoen 2012-2013. De programma-commissie selecteert uit het nationale aanbod van podiumkunsten een afwisselend en voor onze doelgroep aantrekkelijk theaterprogramma. Ondanks het landelijk teruglopende theaterbezoek is er een onverminderd groot aanbod en er is gekozen voor prachtige toneelvoorstel-

lingen die zich in het Singer theater altijd mogen verheugen op grote belangstelling. Op 1 juli zou het btw tarief op toegangskaartjes worden verhoogd, maar gelukkig werd in het zogenaamde 'Lenteakkoord' vastgelegd dat het btw tarief onveranderd blijft. De toegangsprijzen voor voorstellingen waren toen allang vastgesteld en gepubliceerd. De toegangsprijzen zijn gecompenseerd met een gratis door ons aangeboden drankje in de pauze van de voorstelling en als er geen pauze is, dan na afloop van de voorstelling. Met een in omvang beperkt en zeer aantrekkelijk programma lukt het ons om het theater verant-

woord te exploiteren. Het theater voldoet zeker nog aan alle moderne technische eisen, de bouwkundige staat kan echter niet meer lang mee. De Commissie van Beheer koos uit een viertal architectenbureaus het nog jonge bureau 'denieuwegeneratie' uit Amsterdam, dat een structuurplan voor een nieuw theater presenteerde. In het najaar werd dit plan, tezamen met de uitkomsten van de verkenning van BoerCroon, een planning en de financiële raming aan onze stakeholders gepresenteerd. Vrijwel alle reacties waren zeer positief en dat leidde tot het enthousiast voortgaan op de ingeslagen weg. In totaal trokken de activiteiten in het theater, inclusief die van derden, dit jaar 28.214 bezoekers. Laren Jazz 2012, de vele schoolmusicals, uitvoeringen van balletacademies en voorstellingen van toneelgezelschap De Papegaai trokken samen bovendien nog zo'n 14.778 bezoekers.

Een woord van dank aan de vrijwillige gastvrouwen van het theater is zeker op zijn plaats. Zij begeleiden op uitstekende wijze de voorstellingen, lezingen en excursies.

Laren Jazz

Alweer voor de tiende keer op rij vond, nu op de overgang van augustus naar september, het Larens Jazz Festival plaats. Deze editie traden gedurende twee dagen weer op vier podia zestien internationale en Nederlandse topartiesten en solisten op. De vele sponsors van het vrijdagavond diner en de fantastische vrijwilligers zorgden samen met de professionele staf van Singer Laren voor groot succes. De samenwerking met Lions Club Crailo en Rotary Laren Blaricum heeft geleid tot een goed bezochte sponsoravond op vrijdag 31 augustus. Op zaterdagavond 1 september gaven de internationale topsterren Oleta Adams en Georgie Fame maar liefst drie keer een uniek concert met het Jazz Orchestra of the Concertgebouw onder leiding van Henk Meutgeert. Alle winnaars van de Singer Laren Jazz Award traden tezamen op in de tuin. Mike Boddé verraste het publiek met zijn jazztalenten en in de foyer zorgden Frits Landesbergen en Jeroen de Rijk voor de intussen beroemde en intieme 'jazzclub'. De Singer Laren Jazz Award ging dit jaar naar de virtuoze jazzgitarist Martijn van Iterson. Aan Laren Jazz is een zeer herkenbaar en actueel goed doel verbonden: de Gooise Muziekschool kon ook dit jaar masterclasses geven aan de

band *Remory*, de jazzmusicerende bewoners van het Visio Elisabeth Kalishuis te Huizen. *Remory* bestaat uit musici met een visuele en een verstandelijke beperking en dankzij Laren Jazz krijgen zij al een aantal jaren achtereenvolgende masterclasses. Voor de tweede keer, na het veel te vroegtijdige heengaan van Laren Jazz grondlegger Jaap Blokker, was de theaterzaal muisstil toen Els Blokker-Verwer de inmiddels vermaarde band *Remory* aankondigde en de andere goede doelen 2012 bekend maakte, waaronder de jonge rockband *Garden of Love*.

Publieksactiviteiten en Educatie

Rondleidingen en lezingen

De samenwerking met het NRC Handelsblad werd dit jaar weer met succes voortgezet.

Zo'n 1.040 mensen bezochten de NRC lezingen tijdens *Sluifjers* en *Erotique Rodin*.

Bij alle tentoonstellingen was er een audiotour beschikbaar.

Publieksactiviteiten

We gingen het nieuwe jaar van start met een volle zaal tijdens de prijsuitreiking van de schilderwedstrijd, georganiseerd tijdens de tentoonstelling *Sluifjers*. Uit de 400 inzendingen was het een lastige klus om de beste prijswinnaars te kiezen. Er blijkt namelijk ook tussen ons publiek heel wat schildertalent aanwezig te zijn. Ook tijdens *Schilders aan zee* konden bezoekers onder leiding van Ellen Davidzon zelf aan de slag tijdens de workshop *Schilders aan zee*. Geïnspireerd op de schilders uit de bijbehorende tentoonstelling hebben vele deelnemers prachtig werk gemaakt. Tijdens de workshop Model in beweging onder leiding van Edgar Jansen viel alles op zijn plek. Op zaal werden onder leiding van een professionele danseres tekeningen naar bewegend model gemaakt. Dit was niet alleen voor de deelnemers een bijzondere kennismaking met de werkwijze van Rodin, ook het publiek genoot van de danskwaliteiten van Frederica Dauro in deze speciale setting.

Jeugd en onderwijs

Naast het ontwikkelen van speurtochten, kijkwijzers en inleidend lesmateriaal is de afdeling educatie tijdens *Erotique Rodin* de samenwerking aangegaan met Rutgers WPF.

Het project 'Superman en Supervrouw' gaf leerlingen een bredere kijk op beeldvorming door de media bij jongeren. In een inleidende les werden de leerlingen middels afbeeldingen geconfronteerd met de functie van naakt door de eeuwen heen, zoals de hedendaagse supermannen- en vrouwen in reclames. Hierdoor kwamen ze met een hele andere bril op naar de tentoonstelling en werd Rodins bloot een stuk meer aangekleed. Voor het eerst werd er voor docenten van het voortgezet onderwijs een docentmiddag georganiseerd. Tijdens deze middag kregen de docenten informatie over de komende tentoonstellingen en het lesmateriaal dat hierbij ontwikkeld wordt. Het programma werd afgesloten met een educatieve rondleiding door de tentoonstelling *Erotique Rodin*. De bijeenkomst leverde enthousiaste reacties op waardoor het voornemen is om deze middag jaarlijks te laten plaatsvinden.

Zo'n 2.500 kinderen van alle basisscholen uit Laren, Blaricum en Eemnes bezochten ook dit jaar weer ons theater. Een diverse programmering van een Spaans liefdessprookje (Flamenkita) tot een spannend verhaal over zwarte magie (meester van de zwarte molen).

Publiciteit en Marketing

Na de succesvolle tentoonstelling *Sluifjers* volgde begin 2012 *Schilders aan zee. Van Mondriaan tot Munch*, waarvoor de bezoekers op dag één al in de rij stonden. Ook deze tentoonstelling kreeg veel vrije publiciteit met onder andere een groot artikel in Trouw en een uitgebreide recensie met vier sterren in NRC Handelsblad.

Helaas kwam Singer Laren ook in het nieuws op onder andere het radio 1 journaal vanwege de brand op Föhr, Duitsland. Medewerkers van Singer Laren zijn meteen naar Duitsland afgereisd en algemeen directeur Reinier Sinaasappel heeft in een live-uitzending op RTV Noord-Holland omschreven wat hij daar aantrof. Later heeft RTV Noord-Holland aandacht besteed aan de presentatie van één van de topstukken nadat het gerestaureerd was. De opening van de tentoonstelling *Jan des Bouwrie. Art & Design* in het theater en de tuin was een groot succes. Daarna volgde veel publiciteit waaronder een recensie van een hele pagina met vier sterren in de Volkskrant, een groot artikel in *Tableau*, *Algemeen Dagblad*, *Telegraaf* en een samenwerking met het tijdschrift *Eigen Huis & Interieur*.

Het jaarprogramma 2011-2012 verscheen zoals altijd in mei. Het boekje werd als eerste gepresenteerd aan de Singer Supporters. Zij hebben voorrang bij reservering van voorstellingen en krijgen bovendien korting. Deze groep wordt wekelijks op de hoogte gehouden van het theateraanbod door middel van een e-nieuwsbrief. Drie keer per jaar ontvangen zij de Singer Agenda die onze huisvormgever Studio Berry Slok opnieuw heeft vormgegeven.

Het jaar werd afgesloten met de tentoonstelling *Erotique Rodin*. Bijzonder aan deze tentoonstelling was de samenwerking met Monique van de Ven. Zij was erg enthousiast over de tentoonstelling en heeft de audiotour ingesproken. Samen met directeur museumzaken, Jan Rudolph de Lorm, was Monique van de Ven ook te gast bij het culturele tv-programma *Kunststof TV*.

De actie met NRC Handelsblad was zeer succesvol. Een bon in de weekendeditie in september gaf een maand gratis toegang tot het museum, geldig voor één persoon. De actie ging samen met een advertentiecampagne in de krant en op de radio. Daarnaast kreeg de tentoonstelling veel publiciteit met onder andere een artikel van twee pagina's in NRC Handelsblad, een recensie met drie sterren in de Volkskrant, een artikel in *Vogue* en een aflevering *Museumgasten* waarin seksuoloog Goedele Liekens en fotograaf Govert de Roos de tentoonstelling bekijken. *Erotique. Erotique. Rodin* werd mede mogelijk gemaakt door een grote bijdrage van de Turing Foundation en van de Velthuis kliniek.

Als vervolg op het merkonderzoek uitgevoerd in samenwerking met Hendrik Beerda Consultancy loopt nu een continue bezoekersonderzoek onder museum- en theaterbezoekers. De informatie verkregen uit online enquêtes kan gebruikt worden om de programmering en communicatie te verbeteren. Daarnaast wordt voor direct marketing doeleinden de database aangevuld met e-mailadressen van bezoekers die onder andere via enquêtes vergaard worden.

Singer Laren en de regio

Uit de reeds genoemde verkenningen door BoerCroon voor het nieuwe theater bleek dat Singer Laren een spin-off heeft bij ondernemers in Laren van enkele miljoenen euro's per jaar. Met dat gegeven werd opnieuw in overleg getreden met de plaatselijke ondernemers. Helaas is de organisatie die de Larense ondernemers onderling verbond opgeheven en vinden nu nog alleen bilaterale contacten plaats. De Larense en Blaricumse winkeliers en horecaondernemers zijn gelukkig wel bereid om de tentoonstellingen en voorstellingen onder de aandacht te brengen middels het ophangen van affiches en de distributie van folders. Zeker in deze stagnerende economische tijden blijft de grote publiekstream, met name naar ons museum, ook voor de Larense ondernemers extra welkom. Twee weekeinden per jaar zijn onze tentoonstellingen gratis toegankelijk voor inwoners van Laren. Van die gelegenheid profiteren gelukkig opvallend veel plaatsgenoten, zeker in relatie tot het grote aantal supporters in de gemeente, die immers het hele jaar door al gratis toegang genieten. Dit jaar bezochten ook alle

Larense scholen met verschillende groepen de museale tentoonstellingen en de speciaal voor hen geprogrammeerde schoolvoorstellingen. Leerlingen van de vijf Larense basisscholen konden genieten van de bijzondere sfeer en professionele techniek van een echt theater bij de afscheidsmusicals van de kinderen uit de groepen 8. Scholen in de regio kunnen, mits zij lid zijn van Singer Laren, in schoolverband gratis met leerlingen naar het museum en deelnemen aan de educatieve projecten. Leerlingen van het voortgezet onderwijs kunnen aan onze activiteiten nog altijd via de CKV deelnemen. Inwoners van Laren die geen lid of vriend van Singer Laren zijn, hebben toch voorrang bij het boeken van kaartjes voor toneelvoorstellingen, concerten, excursies en lezingen boven inwoners van andere gemeenten. De door de gemeente Laren gesubsidieerde instellingen kunnen van de accommodatie en het theater gebruik maken tegen bijzondere voorwaarden. Van deze regeling werd door scholen en door verenigingen veel gebruik gemaakt.

Singer Supporters

De BankGiro Loterij

Voor de zesde achtereenvolgende keer mochten wij op het Goed Geld Gala in februari een cheque van € 200.000,- in ontvangst nemen. Al in 2011 was ons, na een grondige evaluatie, gemeld dat wij ons kwalificeerden voor een nieuwe begunstigingstermijn van vijf jaar. De bestemming van de bijdrage is door de BankGiro Loterij aangemerkt voor aankoop van kunst ter uitbreiding van de eigen collectie, restauratie van werken uit de eigen collectie en de presentatie daarvan. De bijdrage van de BankGiro Loterij vormt een cruciale factor in ons bestaan en omdat wij vrijwel geen overheidssubsidie ontvangen, is de BankGiro Loterij voor ons van onschatbare waarde.

Gemeente Laren

Al vroeg in het jaar maakten de gemeente en Singer Laren afspraken over de planning van het beslistraject naar een financiële bijdrage aan de nieuwbouw, bestaande uit een theaterzaal, een entree voor geheel Singer Laren, een publieke beelden(dak-)tuin en een parkeergarage. Veel van de antwoorden op vragen van raadsleden werden geleverd door de strategische, economische, sociale en culturele verkenning die BoerCroon heeft uitgevoerd. Na de presentatie van het structuurplan voor het nieuwe ontwerp en de daarbij horende financiële raming vroeg Singer Laren de gemeente mee te doen voor drie miljoen, ongeveer 20% van het totaal. Hoewel het er lang naar uitzag dat de gemeente nog in dit verslagjaar een besluit zou nemen, werd ons in november duidelijk dat het besluit in de eerste raadsvergadering van 2013 zou worden genomen. In juni ontving de Commissie van Beheer de gemeenteraad en het college om verslag te

doen van de vele activiteiten die Singer Laren in het voorbije jaar speciaal voor Laren heeft georganiseerd. De tentoonstellingen *Schilders aan Zee* en *Erotique Rodin* waren allebei een weekend gratis toegankelijk voor inwoners van Laren. Dankzij de afspraken die Anna Singer -Brugh met de gemeente maakte bij de oprichting van de Stichting Singer Memorial Foundation, is de gemeente Laren een belangrijke partner voor Singer Laren. De gemeente levert een bijdrage aan de exploitatie van de Stichting en vergoedt de kosten van onderhoud aan het Singercomplex. Als tegenprestatie verleent Singer Laren culturele diensten aan de gemeente en de Larense gemeenschap.

Singer Leden

Singer Leden is de oudste en grootste supportersclub van Singer Laren. Opgericht bij de opening in 1956, heette deze vorm van ondersteuning ACC (Algemeen Cultureel Centrum). De Leden van Singer Laren kopen ca. 50% van de beschikbare theaterkaartjes. Zij zijn daarmee een factor van belang voor de continuïteit van het theater. De leden hebben ook het hele jaar door gratis toegang tot het museum. De in verhouding bescheiden contributie van enkele tientjes is vaak snel terugverdiend met de korting op de kaartjes en het gratis museumbezoek. Hierin ligt een belangrijke reden voor het grote aantal leden. Dit jaar werd voor de derde maal het theaterseizoen afgesloten met een speciaal voor de leden toegankelijke feestelijke voorstelling. Boogiewoogie specialist Eric-Jan Overbeek kreeg de uitverkochte zaal uit de fauteuils met zijn Tribute to Fats Domino en tijdens de 'meet & greet' in de sfeervolle foyer dankten vele fans hem voor een mooie avond.

Singer Vrienden

Jaar 2012 was voor de Stichting Vrienden van het Singer Museum weer een jaar waarin verschillende activiteiten voor de Vrienden werden georganiseerd.

Op dinsdag 12 april was er een Vriendenwervingsavond waar aan de Vrienden gevraagd werd om potentiële nieuwe Vrienden mee te nemen.

Bestuurslid Artotheek, Harriet Stoop-de Meester, gaf die avond de exclusieve lezing *De Artotheek-kunstenaar en hun werk*. Na de lezing was er de gelegenheid om de werken van de artotheek te bekijken en gaf directeur museumzaken, Jan Rudolph de Lorm, een rondleiding over de tentoonstelling *Schilders aan zee, Van Mondriaan tot Munch*. Deze avond resulteerde in 25 nieuwe Vrienden!

Op 12 juni opende directeur museumzaken Jan Rudolph de Lorm, ‘in gesprek met Jan des Bouvrie’, de tentoonstelling Jan des Bouvrie, Art & Design.

Woensdag 12 september was de speciale preview voor de Vrienden van de tentoonstelling *Erotique Rodin*. Met een speciaal voor de opening door Singer Laren geproduceerde eenakter werd de tentoonstelling spectaculair geopend.

Als afsluiting van het jaar werd voor de tweede keer het Vrienden winterdiner georganiseerd; wederom een geslaagde avond.

De samenstelling van de Artotheekcommissie is het afgelopen jaar gewijzigd. Aan het einde van 2012 werd er namelijk afscheid genomen van drie zeer bevlogen Artotheekcommissieleden: Lydia de Lange, Vicky Maks en Fransca Fuld. Alle drie leverde zij een grote bijdrage door het aandragen van interessante nieuwe kunstenaars, hun goede kijk op kunstwerken en hun tijd en betrokkenheid. De commissie mag zich gelukkig prijzen met Karin Kannekens als nieuw lid.

Ook dit jaar zijn er ruim honderd werken van ongeveer veertig hedendaagse professionele kunstenaars door de Artotheekcommissie samengebracht en tentoongesteld in het prentenkabinet voor de uitleen tijdens de voor-, en najaarsartothek. Beide keren zijn bijna alle werken uitgeleend. Tot nu toe zijn er negentien werken verkocht, een recordaantal. Alle supporters van Singer Laren zijn dit jaar uitgenodigd.

Voor de Singer Shop was de afsluiting van de Jan Sluifers tentoonstelling een fantastisch begin van 2012. Het is een succesvol en afwisselend jaar geweest waarin de Shop bij elke nieuwe tentoonstelling weer een metamorfose onderging. De museumbezoekers vonden de beleving van de tentoonstelling terug in de winkel.

Tijdens de tentoonstelling *Schilders aan Zee. Van Mondriaan tot Munch* was de winkel in zijn geheel ingericht met artikelen en producten geïnspireerd door de verschillende landen waar de kunstenaars vandaan kwamen. De Scandinavische landen werden onder andere vertegenwoordigd door ontwerpen van Georg Jensen, Stelton en Kay Bojesen Denmark. Met de winkel van het Museum Kunst der Westküste op het eiland Föhr werd een partnerschap aangegaan waardoor er prachtige kunstafdrukken van de verschillende schilderijen konden worden verkocht. Verder kon door samenwerking met het bestuur van het Genootschap Oud Zandvoort een parel van een boekje worden verkocht genaamd *Zandvoort op Linnen* waarin ook een groot aantal van de betreffende kunstenaars was terug te vinden.

Voor de tentoonstelling *Jan des Bouvrie. Art & Design* bood de Shop een groot assortiment aan design- en interieurboeken. Maar ook tal van boeken over hedendaagse en moderne kunst van onder anderen Erwin Olaf en Damien Hirst. Het bekende thema wit van Jan des Bouvrie werd doorgevoerd tot in de kleinste details. Van inpakpapier tot bijzondere ansichtkaarten.

Na deze hedendaagse kunsttentoonstelling kwam onze grote favoriet Auguste Rodin weer terug. Midden in de Shop werd een prachtige beeldenvitrine geplaatst waarin verschillende replica's van onder andere *de Kus*, *Danaïde* en *Iris* te zien en dus ook te koop waren. Een mooie aansluiting bij de originele beelden die in de verschillende tentoonstellingszalen te zien waren. De vrijwilligsters waren dagelijks druk met het in en uitpakken van de unieke beelden.

Ook de genummerde reproducties van een aantal van de erotische tekeningen uit het Musée Rodin vonden gretig aftrek.

De theaterwinkel heeft in 2012 een verdere professionalisering ondergaan en blijkt zeer in de smaak te vallen van de theaterbezoekers. Het assortiment is verder uitgebreid en nog specifiek gemaakt voor de theaterbezoeker.

Gedurende elke voorstelling is de winkel open. De webshop heeft nu precies één jaar gedraaid en vele online bezoekers weten ons inmiddels te vinden.

Na de oproep voor nieuwe winkelvrijwilligers in de nieuwsbrief van januari 2012, zijn er ruim tien reacties. Dit heeft uiteindelijk geresulteerd in het aannemen van vijf nieuwe dames. Deze aanvulling was gewenst doordat een aantal dames wegens (ernstige) ziekte en/of persoonlijke omstandigheden voor langere tijd niet inzetbaar was en we van een drietal dames met pijn in ons hart na vele jaren afscheid gingen nemen. Daarnaast was de verwachting dat tijdens de meeste tentoonstellingen er met een dubbele bezetting gewerkt zou gaan worden. Met de verlening van de overzichtstentoonstelling *Sluifers* tot 5 februari werd er meteen in het begin van het jaar weer een groot beroep gedaan op het aanpassingsvermogen en de flexibiliteit van de winkelmedewerkers. Er werd in deze periode met een dubbele winkelbezetting gewerkt. Door de drukte en de succesvolle verkoop van kaarten, catalogi, boeken, posters en de vele tentoonstelling gerelateerde artikelen bleek het een uitdaging om de Shop steeds optimaal bij te vullen. .

Voor de informatieve voorjaarsbijeenkomst voor de winkelvrijwilligers, werd Visual Merchandiser Marieke van Loon uitgenodigd. Zij gaf een boeiende presentatie over het etaleren en presenteren van onze producten in de Shop. Naar aanleiding hiervan gingen de winkelvrijwilligsters zelf aan de slag.

Bij elke nieuwe tentoonstelling kregen de vrijwilligsters een uitnodiging voor de personeelsrondleiding door directeur museumzaken Jan Rudolph de Lorm. Aansluitend is er steeds een winkelinstructie, door de shopmanager Karen Kühbauch, zodat iedereen meteen op de hoogte is van de nieuwe producten in de Shop.

Ook hielpen enkele Vriendenvrijwilligster mee met de af- en opbouw van de Shop voor elke nieuwe tentoonstelling. Elke keer een hele klus.

Daarnaast assisteren een drietal Vriendenvrijwilligsters wekelijks de shopmanager met het uitpakken en aanvullen van de diverse producten in de Shop. Ook wordt de theaterwinkel gerund door een viertal Vriendenvrijwilligsters. Met al deze belangeloze inspanningen van zoveel Vriendenvrijwilligsters kunnen wij terugkijken op een bijzonder succesvol verkoopjaar.

De betrokkenheid en inzet van alle Vriendenvrijwilligers wordt zeer gewaardeerd door het bestuur. Als dank voor de grote inzet van alle vrijwilligers van Singer Laren wordt er elk jaar, in gezamenlijkheid, een uitstap georganiseerd. Dit jaar bezocht het gezelschap het bijzonder mooi verbouwde Dordrechts Museum. Na een wandeling door het historische Dordrecht wachtte er een uitgebreide high tea in het sfeervolle Villa Augustus met de bijzondere watertoren en moestuin. Tijdens de high tea werd over het ontstaan van deze bijzondere locatie een diaprojectatie gegeven.

Het bestuur vergaderde in het afgelopen jaar zes maal. In november vond de jaarlijkse gezamenlijke vergadering met de Commissie van Beheer plaats.

In 2012 hebben wij afscheid genomen van bestuurslid Dick Roodhuyzen-de Vries, die binnen het bestuur verantwoordelijk was voor de vriendenactiviteiten. We zullen Dicks creativiteit en tomeloze inzet erg missen! Saskia Bendel heeft zijn functie en taken overgenomen.

In 2012 was het aantal begunstigers van de Stichting Vrienden 1156, waarvan 1118 Vrienden en 38 bedrijfsvrienden.

Young Singer

Het in 2011 gestarte initiatief Young Singer, een groep jonge Singersupporters, begon het jaar 2012 met een zeer bijzonder nieuwjaarsdiner op het podium van het theater. Nog voor de officiële opening kregen de Young Singers, op vrijdag 8 juni, een exclusieve preview en toelichting van Jan des Bouvrie zelf, bij zijn tentoonstelling *Art en Design*. Daarna volgde een heuse White Party in de Orangerie en tuin.

Tijdens de tweede Familiedag, traditiegetrouw op de laatste zondag in september, kregen de ouders een rondleiding door het museum en kregen de kinderen een workshop in het theater. Na de gezamenlijke presentatie van de kinderen in het theater werd er heerlijke geborrel in de Orangerie en de tuin.

Natuurlijk werd de welkome steun aan Singer Laren niet vergeten. Ook voor Young Singers biedt de Geefwet meer fiscale mogelijkheden en schenkers van een lijfrente genieten maximaal voordeel en daarvan profiteert Singer Laren!

Singer Fellows en Fellow Founders

De sinds 2004 bestaande actie ‘Singer Laren moet verder, u doet toch mee’, kent inmiddels een verheugend aantal Fellows. Fellows zijn geen calculerende burgers die uitsluitend de kosten en baten analyseren, maar onbaatzuchtige supporters die beseffen dat hun bijdrage noodzakelijk is voor een bloeiend Singer. Er hebben zich nu rond de honderd particulieren aan Singer Laren verbonden met een meerjarige lijfrente van in totaal enkele tonnen euro’s per jaar. Enkele tientallen zogenaamde Fellow Founders schenken nog veel grotere jaarlijkse bedragen voor een periode van tien jaar. De Fellows en Fellow Founders maken daarmee onder andere de uitvoering van bijzondere projecten op de terreinen communicatie, educatie en publieksactiviteiten mogelijk. De Fellowactie zal ook de komende jaren actief worden uitgevoerd. Voor het eerst werden de Fellow Founders apart geïnformeerd over ‘hun’ projecten. Het echtpaar De Heus – Zomer gaf een exclusief inkijkje in hun kunstverzameling die in

voorjaar 2013 in Singer Laren wordt geëxposeerd. Een geanimeerd en intiem aspergediner op het podium van het theater sloot deze Fellow Foundermiddag af. Tijdens een drukbezochte Fellowmiddag in september volgden de Fellows dit keer maar één enkele workshop. Topkok Angelique Schmeink verzorgde op het podium van het theater een culinaire workshop met verse, biologische producten en een onderhoudende uitleg. Na afloop volgde er een passend diner in de foyer.

Singer Zakenvrienden

De Zakenvrienden, officieel de Stichting de Vijftig Zakenvrienden van William Singer, is een heel bijzondere groep ondernemers die zich verbonden weten door exclusieve maar ongedwongen evenementen in Singer Laren. De mooiste optredens, de heerlijkste diners, de leukste workshops. Kortom drie tot vier maal per jaar genieten zij van de vele mogelijkheden die Singer Laren hen biedt. Bovendien leveren zij een welkome financiële bijdrage aan Singer Laren. Dit jaar werd die bijdrage besteed aan de KinderKunstDag en bijzondere educatieve projecten voor basisschoolleerlingen.

Sponsoring

Gedurende dit verslagjaar werden initiatieven genomen om nieuwe hoofdsponsors aan Singer Laren te verbinden. Ultimo dit jaar werd de Stichting Singer Memorial Foundation ondersteund door de al eerder genoemde bijdragen van de Gemeente Laren, de BankGiro Loterij en door hoofdsponsors ABN AMRO Bank, McKinsey & Company Netherlands, NautaDutilh, PwC en Egon Zehnder International. Dit jaar trad BoerCroon toe tot het keurkorps van hoofdsponsors.

Verhuur en Accommodatie

Voor een ondernemende culturele instelling als Singer Laren vormt de verhuur van de accommodatie een heel belangrijke inkomstenbron. Hoewel de unieke combinatie van theater, museum en het vroegere woonhuis van de Singers bij organisatoren van stijlvolle vergaderingen, symposia en ontvangsten heel populair is, voelden wij de economische crisis op dit terrein heel sterk. De inkomsten uit de verhuur aan de zakelijke markt liepen gevoelig terug. Singer Laren is zeer in trek voor exclusieve huwelijken en jubilea en ook jarenlange bestaande activiteiten als de ‘bazaar’ van Tesselschade Arbeid Adelt, de toneelvereniging De Papegaaï en de wekelijkse bijeenkomsten van Sociëteit Het Gooi van 1945 vinden een gastvrij onthaal. De accommodatie ademt een stijlvolle ambiance en dat is precies het kader waarin die activiteiten plaats hebben. Sponsors maken wel graag gebruik van de bijzondere faciliteiten voor relatieontvangsten en exclusieve bijeenkomsten in het museum. Bedrijven en particulieren ontdekken en waarderen de gunstige ligging en de sfeervolle accommodatie met zijn unieke meerwaarde in culturele zin.

De enkele jaren geleden door HM de Koningin geopende Orangerie is een prachtige locatie voor high tea, bedrijfspresentatie en lunch, uniek in de combinatie met tentoonstellingsbezoek. Bovendien biedt de Orangerie extra reserveringsruimte aan theaterzaal en villa door als alternatief te dienen voor de restauratieve ruimte mét terras voor museumgasten.

Vaste terugkerende onderdelen in het jaar zijn de eindejaarsvoorstellingen van bijna alle Larense basisscholen en balletscholen uit de regio, bijeenkomsten van Sponsors, Vrienden, Zakenvrienden, Young Singers, Singer Fellows, en natuurlijk Laren Jazz. De gemeente Laren maakte tot de opening van het Brinkhuis in september veelvuldig gebruik van Singer Laren.

Buffet

De afdeling Buffet is altijd actief. Zij opereert dagelijks als buffet voor de museumbezoekers, verzorgt de catering voor theatergasten, en speelt een hoofdrol in de uitvoering van alle partijen en evenementen die via de afdeling Verhuur binnenkomen.

Verder valt te denken aan de opening van een tentoonstelling, een vergadering of een diner, allemaal zaken waar de afdeling nauw bij betrokken is. De afdeling Buffet is een zelfstandig, maar uitvoerend orgaan, en daardoor volledig afhankelijk van alle andere afdelingen binnen Singer Laren.

Bedrijfsvoering

Investerings

Met het oog op de in 2015/2016 voorgenomen nieuwbouw van theater en entree en de daarmee samenhangende verbouw van de foyer en verplaatsing van onder andere museumshop, is zeer terughoudend geïnvesteerd in gebouw en apparatuur. De noodzakelijke volledige vernieuwing van de daken en de daklichten van het museum is wel aanbesteed, maar vanwege de zeer kwetsbare tekeningen in de tentoonstelling *Erotique Rodin*, is het werk uitgesteld naar voorjaar 2013. De kleedkamers in het theater werden aangepast aan de Arbo-eisen en de verlichting werd zoveel mogelijk vervangen door LED. Deze investeringen waren voorzien in het meerjarig onderhoudsplan, maar omdat de gemeente Laren dit plan niet heeft overgenomen, moesten de investeringen gedekt worden uit een extra onderhoudsbijdrage van de gemeente. De overgang naar LED en een nauwkeuriger gereguleerde bedrijfstemperatuur hebben geleid tot een besparing van het energieverbruik van ruim 25%. De grote toeloop naar het museum maakte het tekort aan parkeerplaatsen soms zelfs pijnlijk duidelijk. Dankzij een goede afspraak met Sherpa konden wij het braakliggende terrein van de voormalige 'Hoeve', aan de achter Singer Laren gelegen Hein Keverweg, in gebruik krijgen als tijdelijke parkeerplaats. Na het inventariseren van het terrein bleek dat daar ca. negentig auto's geparkeerd kunnen worden. Een zeer welkome oplossing. Het egaliseren en het straks weer in oude staat terugbrengen van het terrein komen voor rekening van Singer Laren. De hemelwaterafvoer achter het museum bleek door boomwortelgroei vernield te zijn en er was een forse investering nodig om het buizenstelsel over een lengte van ca. honderd meter te ver-

nieuwen. Na een incident bij de theaterkassa zijn vier extra beveiligingscamera's geplaatst en aangesloten op het alarmeringssysteem. De jaarlijkse exploitatiebijdrage van de gemeente, waar tegenover een aantal specifiek genoemde prestaties aan de Larense gemeenschap staat, is dit jaar door de Raad met 10% gekort. De bijdrage van de BankGiro Loterij is onder andere bestemd voor de aankoop van kunstwerken ter aanvulling en uitbreiding van de eigen collectie en restauraties. Dit jaar werden met de bijdrage van de BankGiro Loterij presentaties van werken uit de eigen collectie gerealiseerd.

Bestuur en organisatie

Medio dit jaar traden drie leden van de Commissie van Beheer terug, vicevoorzitter Rob Bonnier verliet het bestuur na ruim twaalf jaar, Annemarie Vels Heijn, commissaris Museum, na bijna tien jaar en Ivo Manders na vijf jaar. Singer Laren zal hun warme betrokkenheid en grote deskundigheid missen. Tot hun opvolgers werden aangewezen: Pieter van Doorne, Peter Sigmond en Eric Slokker. Tijdens een feestelijk en tevens intiem afscheid werden de portefeuilles overgedragen. Het bestuur, formeel de Commissie van Beheer, kwam in totaal zeven maal bijeen. Het veruit belangrijkste onderwerp was, naast de visie op het museum- en theaterbeleid, de financiële basis, fondsenwerving, supportersacties en personele zaken, het voorbereiden van de nieuwbouw in 2015/2016.

Vrijwilligers

Singer Laren heeft 130 medewerkers waarvan 83 vrijwilligers. De verkoop in de museum- en sinds dit jaar ook de theatershop en de artotheek- wordt geheel gerund door vrijwilligers van de stichting Vrienden van het Singer Museum. Verder worden functies zoals museum- en theatergastvrouw, assistent museale research, bibliotheek en archief ook vervuld door vrijwilligers. De bedrijfsvoering van Singer Laren zou in groot gevaar komen als zij de inzet van haar vele vrijwilligers zou missen. Daarnaast zetten alle bestuurs- en commissieleden zich ook in op vrijwillige basis. Singer Laren is dankbaar en trots op haar unieke bedrijfsmodel!

Stages

Singer Laren vindt het belangrijk om stageplekken te bieden en de jeugd enthousiast te maken voor Singer Laren. In 2012 zijn er drie snuffelstagiairs ontvangen van diverse middelbare scholen uit de omgeving. Zij hebben een week meegelopen met alle verschillende onderdelen van het bedrijf en hebben zo een goed beeld gekregen van onze bijzondere culturele onderneming.

Bezoekcijfers

Alle activiteiten in heel Singer Laren trokken in 2012 gezamenlijk 203.901 bezoekers. Het theater van Singer Laren kende in totaal 42.992 bezoekers. Daaronder ook de belangstellenden voor lezingen en arrangementen en leerlingen die het theater bezochten voor schoolvoorstellingen. Laren Jazz, de Vriendenlezingen en de verschillende producties voor en door derden trokken samen 14.778 bezoekers. De tentoonstellingen trokken in totaal een kleine 160.909 bezoekers. *Sluifers* was met 39.563 (in 2011: 72.172) bezoekers, dus een totaal van 11.739 de best bezochte tentoonstelling sinds 2001. *Schilfout?* Zee trok het verheugende aantal van 60.890 bezoekers. Jan des Bouvrie, Art & Design trok in de zomermaanden 17.515 bezoekers. *Erotique Rodin* trok tot 1 januari 2013 42.941 bezoekers.

Besturen en commissies per ultimo 2012

Commissie van Beheer

erevoorzitter
Dhr. mr. P.J. Kalff (sinds 2007)
Dhr. mr. R.J. Nelissen (sinds 2001)

erelid
Dhr. ir. W.P.M. van der Schoot (sinds 2007)

Dhr. dr. R.G.C. van den Brink *voorzitter*
Dhr. mr. C.N. van der Spek *penningmeester*
Dhr. P.H.C.J. van Doorne
Mw. mr. C.S. de Klerk-Waller
Dhr. E. Slokker
Dhr. P.J. Sigmond
Dhr. E. de Vries
Dhr. drs. E.J. Roest *commissaris van toezicht*

Directie

Dhr. R. Sinaasappel algemeen *directeur*
Dhr. drs. J.R. de Lorm *directeur museumzaken*

Programma Commissie

Dhr. E. de Vries *voorzitter*
Dhr. D.A. Bakker
Dhr. C. de Kloet
Mw. S. Dijkgraaf
Dhr. R. Sinaasappel
Mw. H. Terlingen
Dhr. R. Räkens
Dhr. K. van de Veer

Stichting Vrienden van het Singer Museum

Mw. mr. C.S. de Klerk-Waller *voorzitter*
Dhr. drs. F.B. Deiters *penningmeester*
Mw. M.J. van Halder-Dekker *secretaris*
Mw. S. Bendel *evenementen & activiteiten*
Mw. J. Hilbrink *winkelvrijwilligers*
Mw. H. Stoop – de Meester *artotheek*
Dhr. L. Vollebregt *shop*

Artotheek Commissie

Mw. L. de Lange-van Willigen *penningmeester*
Mw. V. Maks-Everts
Mw. H. Mulders-Baljon
Mw. T. Wesselink-van der Erve
Mw. E. van der Pas-van der Werff
Mw. F.C. Fuld-Hazenberg
Mw. W.N. Coebergh

Medewerkers en vrijwilligers ultimo 2012

Medewerkers met tenminste 50% arbeidstijd

Mw. R.C.M. Alessie *museumbalie*
Dhr. R.J. Bierens *suppoost*
Mw. L.B.M Bunschoten-Derwig *secretariaat*
Mw. S.M.T. Dijkgraaf *directiesecretaris*
Dhr. N.J. Dix *suppoost*
mw. A.J. Erenstein-Oosterhof *buffet*
Dhr. E.H.M. van Gelderen *suppoost*
Mw. A.R.M. Hees-Duurland *buffet*
Mw. E. Hermans *tentoonstellingcoördinator*
Mw. H.H.W. Hilhorst *assistent boekhouding*
Dhr. P. Hoekstra *suppoost*
Dhr. J.G. de Jong *verhuur en accommodatie*
dhr. C.D.K. Kleijer *suppoost*
Mw. K. Kühbauch *museumshop*
Mw. R.E. Langendorff *educatie*
Dhr. D. Leiker *suppoost*
mw. A.M. van Lienden *conservator*
Dhr. J.R. de Lorm *directeur museumzaken*
Mw. L. van Miltenburg *buffet en verhuur*
Dhr. W. Otten *suppoost*
Dhr. R. Räkera *hoofd technische dienst*
Mw. I.W.L. Rietveld *museumbalie en theaterkassa*
Dhr. J. van Setten *technische dienst*
Dhr. R. Sinaasappel *algemeen directeur*
Mw. M. Sjollema *museumbalie, secretariaat en theaterkassa*
dhr. R.D. Schaapherder *suppoost*
Mw. D. Soer *secretariaat*
Mw. S. Spijkerman *communicatie en PR*
Dhr. T. van der Zwaan *suppoost*

Dhr. Th.P.M. Strengers *huismeester*
Dhr. J. Vermeij *suppoost*
Dhr. Ph. Wartenbergh *hoofd buffet*
mw E.M. Weijman-Bremken *buffet*
mw M.J.R. Wolken-Eulderink *hoofd financiële administratie*

Vrijwillige gastvrouwen theaterbezoek

Mw. L.B.M. Bunschoten-Derwig
Mw. R.J.M. van Gent
Mw. G.E.J.C.M. Hermans-Lucassen
Mw. A. van Setten
Dhr. R. Sinaasappel
Mw. J. Terscheget
Mw. T. Muller- de Vries

Vrijwillige gastvrouwen museumbezoek

Mw. J.C.C. Baar
Mw. M.J. Beijers
Mw. L. Bos
Mw. L. Bouwsema
Mw. O. Dol
Mw. J.J. Dorrestijn
Mw. G. Dresselhuys
Mw. H. de Gast
Mw. R.J.M van Gent
Mw. E.A. de Graaf-de Rooter
Mevr. H.A. Moes- van Eunen
Dhr. W.J.G. van der Heijden
Mw. P.W.M. de Hilster
Mw. M. Huijg
Mw. H. van Leeuwen
Mw. A. Liem-Okma
Mw. M. Paetz
Mw. M. Padberg-van Santbrink
Mw. M. Peters-Lambooy
Mw. H. Rijkens
Mw. W. Rooswinkel
Mw. M. Sinaasappel-van der Valk
Mw. N.E.M. Söntken
Mw. I.E. Svensson
Mw. I. Vaasen
Mw. H.A. Visser
Mw. I. Voigt

Mw. J.M.C. de Waal
Mw. A.M.W. Westhoff
Mw. M. Wiemer
Mw. L. ten Wolde-Dekker
Mw. A.J. Zimmermann

Vrijwillige museummedewerkers

Mw. E. Truffino- Kamphuis
Mw. A. Kielstra
Mw. E. Raassen-Kruimel
Mw. M. Padberg

Vrijwilligers museum- en theatershop

Mevr. W. Aalberts
Mevr. A.S. Barkey Wolf-Sierks
Mevr. N.C. Beelaerts Van Emmichoven
Mevr. X. Birnie
Mevr. G. van den Brink
Mevr. A.R. Bruggen-van Netten
Mevr. A. Brummer
Mevr. H.P. van Buuren
Mevr. A.M. Cleef-van Rens
Mevr. S. Collot d'Éscury
Mevr. M. Creton
Mevr. J. van Eck
Mevr. M. van Gastel-Tiemessen
Mevr. L. Geerts-Mandersloot
Mevr. M.C.H.R. Govers-Swaters
Mevr. G. Hermans-Lucassen
Mevr. M. van Hövell tot Westervlier-Fetter
Mevr. M. Kamphuis
Mevr. D. Kleijn-de la Bretonière
Mevr. A. Kranenberg-de Vlaming
Mevr. M. van Laarhoven
Mevr. A. van Male-Boersma
Mevr. L. Middelburg-van Opstal
Mevr. B. Mayhew-Minderhoud
Mevr. C.L. Onnes-Vink
Mevr. Y. Pierik
Mevr. O.T.H. Rootinck-van Unen
Mevr. O. Schölvinc-de Greef
Mevr. L. Schretlen-Vehmeijer
Mevr. R. Sjouke
Mevr. W. Timmerman

Mevr. E.M.H. Veltman-van Lamsweerde
Mevr. C. Vinke-Vehmeijer
Mevr. I. Voigt
Mevr. D.M. de Voogd-de Looff
Mevr. A. de Vries
Mevr. D. Witkamp
Mevr. M. Wijnsbek-van Saane
Mevr. Y.C. van Zuiden-Kusters
Mevr. W.H. de Zwaan-Kaars Sypsteyn

Rondleid(st)ers

Mw. A. van Avezaath
Mw. D. Blits
Dhr. A.H.J. van den Bosch
Mw. I. Brands
Dhr. A. Driessen
Dhr. B. Jongbloed
Mw. D. Koninkx
Mw. A.T. Monchen
Mw. M. Onnes

Bijlagen

Verkorte staat van baten en lasten 2012 in €

	2012	2011
Opbrengsten		
Direct toe te rekenen lasten		
Bruto exploitatieresultaat	2.970.729	2.670.888
Lasten	1.631.178	1.928.672
Personeel	1.162.810	1.123.058
Exploitatie	515.923	518.067
Onderhoud en vervangingsinvesteringen (MOUP)	414.000	200.000
Onderhoudsaanvullingsfonds	139.350	0
Automatisering	0	0
Afschrijving renovatiekosten	80.225	80.111
	2.312.308	1.921.236
Netto exploitatieresultaat	-972.757	-1.179.020
Het nadelig exploitatieresultaat wordt gedekt door:		
Subsidie Gemeente Laren	603.000	410.000
Overige subsidies	5.568	5.568
Project gerelateerde bijdragen	237.550	586.504
Bijdragen sponsors, fellows en giften	169.526	159.617
Rente-opbrengsten beleggingen	33.288	19.927
Koersresultaat	0	0
	1.048.932	1.181.616
Netto exploitatieresultaat	-972.757	-1.179.020
Saldo boekjaar	76.175	2.596

Cijfers afkomstig van de jaarrekening 2012 d.d. 8 mei 2013 waarbij de accountant een goedkeurende verklaring heeft afgegeven.

Publicaties

T. Sadowsky
Schilders aan zee. Van Mondriaan tot Munch
 Laren (Singer Laren) 2012
 N. Lehni, J.R. de Lorm, H. Pinet, J.L.L. Tilanus,
Erotique Rodin
 Zwolle (Uitgeverij WBOOKS) 2012

Tentoonstellingen

verlengd t/m 05-02-2012

Sluifsters
 Een overzichtstentoonstelling met uitsluitend de allerbeste schilderijen van Jan Sluifsters. Vroeg academisch werk en het zinderende werk uit Parijs. Voor het eerst aandacht aan zijn atelierpraktijk in een aparte zaal.

16-02-2012 t/m 28-05-2012

Schilders aan zee. Van Mondriaan tot Munch
 Singer Laren kijkt een paar maanden uit op zee. We zien prachtige strand- en zeegezichten van Max Beckmann, Johan Bartold Jongkind, Max Liebermann, Emil Nolde, Piet Mondriaan, Edvard Munch en vele anderen.

16-02-2012 t/m 19-05-2012

Schenking Groeneveld
 In deze presentatie werd een dwarsdoorsnede getoond van de schenking van meer dan 200 kunstwerken die het echtpaar Groeneveld in 1993 aan Singer Laren deed. Deze verzameling omvat schilderijen, beeldhouwwerken en werken op papier van voornamelijk Nederlandse kunstenaars van na 1880.

16-02-2012 t/m 19-05-2012

Schenking Hart Nibbrig
 In deze presentatie was speciale aandacht voor de werken van Ferdinand Hart Nibbrig in de collectie, waarvan de meesten werden geschonken door de erven van de kunstenaar.

01-03-2012 t/m 28-05-2012

Zeezucht
 Tegelijk met de tentoonstelling *Schilders aan zee. Van Mondriaan tot Munch* toonde Singer Laren fotografie van Paul Kramer. Sinds 2003 fotografeert Kramer met een oude 6x6 camera een niet bestaand woord: 'Zeezucht'.

09-06-2012 t/m 26-08-2012

Jan des Bouvrie. Art & Design
 Wat hebben Arman, Fontana, Yves Klein, Ger van Elk, Jan Dibbets, Herman Brood, Jim Dine, Studio Job, Erwin Olaf, Oleg Dou, Pablo Picasso, Wim T. Schippers en Zhang Xiaogang gemeen? Zij behoren allen tot de verrassende kunstverzameling van Jan des Bouvrie. Deze onbekende collectie was nooit eerder voor het publiek te zien geweest.

12-09-2012 t/m 13-01-2013

Erotique Rodin
 Singer Laren presenteerde voor het eerst in Nederland een selectie van erotische tekeningen, aquarellen en beeldhouwwerken van Auguste Rodin. De getoonde werken waren afkomstig uit de collectie van Musée Rodin in Parijs en worden slechts zelden tentoongesteld.

12-09-2012 t/m 13-01-2013

Naakt op papier
 Aansluitend op de tentoonstelling *Erotique Rodin* werd in de zogenaamde Dooijewaardzaal een selectie tekeningen getoond van Gijs Voskuyl, Aat Veldhoen, Eddy Roos en Bob ten Hoope. De werken van Roos, Veldhoen en Voskuyl zijn afkomstig uit de schenking collectie Groeneveld (1993). De Gooise kunstenaar Bob ten Hoope gaf voor deze themapresentatie een aantal naakttekeningen in bruikleen.

12-01-2012 t/m 13-01-2013

De vrouwen van Singer
 Een selectie van vrouwenportretten uit de Singercollectie. Getoond werden potige boerinnen en weefsters tot zorgzame handwerkende moeders met kinderen en dromerige plattelandsmeisjes van kunstenaars als Jacob Dooijewaard, Martin Borgord,

Wally Moes, George Hendrik Breitner, Isaac Israëls, Kees van Dongen en Jan Sluijters.

Museale aanwinsten

Overzicht van kunstwerken die in 2012 werden verworven voor de collectie van Singer Laren (Stichting Vrienden van het Singer Museum), inclusief nieuwe langdurige bruiklenen.

12-1-1

Jan Sluijters (1881-1957)

Damesportret in geel, ca. 1911

Olieverf op doek, 77 x 69,5 cm

Langdurig bruikleen uit particulier bezit

12-2-1

Jan Sluijters (1881-1957)

Danseres, ca. 1907

Olieverf op doek, 40 x 35 cm

Langdurig bruikleen uit particulier bezit

12-3-1

Salomon Garf (1879-1943)

Interieur met handwerkende vrouw voor kaptafel, ca. 1914

Olieverf op doek, 76,5 x 60,5 cm

Legaat

12-4-1

Jan Sluijters (1881-1957)

Larens landschap met oktoberzon, 1910

Olieverf op doek, 59 x 72 cm

Langdurig bruikleen Stedelijk Museum Schiedam

12-5-1

Lou Loeber (1894-1983)

Zittende figuur, 1974

Linoleumsnede, nummer 74/75,cm

Afmetingen:

Datering:

Type aanwinst: aangetroffen

12-6-1

Marius Bauer (1867-1932)

Paleisingang, ca. 1905

Olieverf op paneel, 41 x 33 cm

Legaat

12-7-1

Leo Gestel (1881-1941)

Graanschepen in het Noord-Hollands kanaal bij Koedijk,

Noord-Holland, 1919

Zwart krijt op papier, 72 x 88 cm

Schenking L.Ph. Israëls

Uitgaande bruiklenen

Retrospective Henri Le Sidaner

Musee d'art Mercian, Karuizawa

(23-07-2011 t/m 06-11-2011)

The Museum of Modern Art

(12-11-2011 t/m 05-02-2012)

Museum 'EKI', Kyoto (01-03-2012 t/m 01-04-2012)

Sompo Japan Museum of Art, Tokyo

(14-04-2012 t/m 01-07-2012)

Hiroshima Museum of Art, Hiroshima

(07-07-2012 t/m 02-09 2012)

Henri Le Sidaner (1862-1939)

56-1-328 *Lisieux* (Le Canal avec Maison Rouge. Soir Gris. Lisieux), 1917. Olieverf op doek, 60,5 x 73,5 cm

56-1-330 *De blauwe tafel* (La table bleue, Gerberoy), ca. 1923. Olieverf op doek, 73,5 x 92,5 cm

56-1-327 *Avondstemming op de Grote Markt te Brussel* (Marché à Bruxelles ou La Place de Bruxelles), 1934.

Olieverf op doek, 101 x 82 cm

56-1-332 *De tafel en het huis. Lichtvlekken. Gerberoy* (La Table et la Maison. Taches de soleil. Gerberoy), 1935. Olieverf op doek, 73 x 60 cm

56-1-333 *Stilleven met vruchten* (Nature Morte avec des Fruits ou La Table devant la Fenêtre de l'Atelier), 1936. Olieverf op doek, 59,5 x 45,5 cm

56-1-334 *Winteravond, Versailles* (Soir de Neige ou La Maison sous la Neige. Versailles), 1936. Olieverf op doek, 73 x 92 cm

61-1-123 *De brug, Pont-Aven of De schemering* (Le Pont, Pont-Aven ou Le Crépuscule), 1913. Olieverf op paneel, 25 x 24,5 cm

62-1-41 *La Piazzetta met het Doge-Paleis te Venetië* (La Piazzetta. Venice), 1914. Olieverf op paneel, 20,5 x 25,5 cm

56-1-339 *Fontein* (Fontaine ou Jet d'Eau la Nuit. Versailles), 1937. Olieverf op paneel, 35 x 28 cm

Thijs/Evert Rinsema. Avant-garde in Drachten

Museum Drachten, 29-10-2011 t/m 22-04-2012, verlengd als langdurig bruikleen t/m 30 april 2017

94-6-1 Thijs Rinsema (1877-1947), *Zonder titel*

(houtblok voor Springende paarden), ongedateerd.

Houtblok, gesneden, 23 x 27 x 2 cm

Penseelprinsessen II. Schilderen als beroep

Museum Mesdag, Den Haag (organisatie Van Gogh

Museum, Amsterdam), 30-05 t/m 26-08

59-3-1 Saar de Swart (1861-1951), *Naakte jongensfiguur met schildpad*, ongedateerd. Brons,

48,5 x 12 x 16 cm

Else Berg en Mommie Schwarz. Een schilderspaar uit de Nederlandse avant-garde

Joods Historisch Museum, Amsterdam, 22-03 t/m 24-06 01-04-1 Else Berg (1877-1942), *Landschap*, 1922.

Olieverf op doek, 76 x 85,5 cm

01-4-4 Mommie Schwarz (1876-1942), *Mallorca*, 1914.

Olieverf op doek, 35 x 40 cm

Vrouwen voor het voetlicht. Zusters, martelaressen, poetsengelen & dominees

Museum Catharijneconvent, Utrecht, 31-03 t/m 07-10 62-1-31 Jacob Dooijewaard (1876-1969), *Zondagmorgen*,

1958. Olieverf op paneel, 55 x 46 cm

57-5-176 Albert Neuhuys (1844-1914), *Lezende vrouw 'Zondagmorgen'*, ongedateerd. Waterverf op papier, 35,4 x 24,4 cm

56-1-273 Jacob Maris (1837-1899), *De baker*, 1890.

Waterverf en krijt op papier, 51,2 x 44 cm

Marius Bauer in Turkije

Grote of Sint Janskerk (organisatie Stedelijk Museum Schiedam) 16-03 t/m 27-08

56-1-738 Marius Bauer (1867-1932), *Lastdrager*, ongedateerd. Waterverf en krijt op papier, 61,2 x 49,1 cm

De zee in de Nederlandse kunst sinds 1850

Frans Hals Museum/De Hallen, Haarlem, 15-06 t/m 02-09

81-6-5 Ferdinand Hart Nibbrig (1866-1915), *Op de duinen in Zandvoort*, 1892. Olieverf op doek, 42 x 58 cm

De Gouden Eeuw van Alkmaar (nieuwe collectie-presentatie)

Stedelijk Museum, Alkmaar, 01-11-2012 t/m

31-10-2017

69-10-5 Claes Dircksz. van der Heck (ca. 1571- na 1648), *Winterlandschap met figuren bij een rivier*, 1638.

Olieverf op paneel, 29,7 x 41,5 cm

Theatervoorstellingen

Januari 2012

14 Cameretten *cabaret*

17 Wouter Hamel *muziek*

19 Het laatste nippertje *toneel*

21 When Harry met Sally *toneel*

25 Klaas van der Eerden *cabaret*

28 Napoleon *toneel*

Februari

1 Purper *cabaret*

5 Make over Orangerie *concert*

6 Tsjechov *lezing*

7 Calendar Girls *toneel*

9 J@loezie *toneel*

12 De nieuwe Ijstijd *familie*

15 Het mooiste van Sesamstraat *familie*

17 Velthuis en Kemper *cabaret*

19 Goldberg variaties *orangerieconcert*

23 Paul Vlaanderen en het mysterie *toneel*

Maart

- 7 Buigen vor Oranje *toneel*
8 Herstory of Art *lezing*
9 Het Diner *toneel*
10 Ich habe den Dreigroschenblues *muziek*
14 Javier Guzman *oorverdovend cabaret*
17 Eten met vrienden *toneel*
21 Oom Wanja *toneel*
23 De Prooi *toneel*
29 The Rosenberg Anniversary Tour *muziek*

April

- 4 Kasper van Kooten *cabaret*
13 Kees de jongen, de rockopera *familie*
15 De romantische piano *orangerieconcert*
16 Tamara de Lempicka *lezing*
18 Frede, Jörgen Rayman *cabaret*
19 Doek! *toneel*
21 Mama! *toneel*
28 Landgenoten, Claudia de Breij *cabaret*

Mei

- 11 Boogies & Blues Night *muziekspecial*
Slot Theaterseizoen

Augustus

- 31 Laren Jazz 2012 (sponsoravond) *muziek*

September

- 1 Laren Jazz 2012 *muziek*
22 Nel Kars *toneel*
27 Droog Brood *cabaret*

Oktober

- 5 Maarten van Roozendaal *muziek*
10 Alfred Jodocus Kwak *familie*
12 Jeroen van Merwijk *cabaret*
13 Bach en handel *muziek*
14 Uriel ensemble *muziek*
16 Help, ik heb mijn vrouw zwanger
gemaakt *toneel*
18 Erotique Rodin *lezing*
21 Griezelbus *familie*
27 Lavinia Meier *muziek*
29 Naakt in de kunst *lezing*
31 Oumi *toneel*

November

- 1 De Kleine Zielen *toneel*
5 Youp van 't Hek – try out *cabaret*
12 Per oldtimer de wereld rond *lezing*
15 Veldhuis & Kemper *cabaret*
17 Zadelpijn II *toneel*
5 Chopin en zijn verlangen *muziek*
30 De verleiders *toneel*

December

- 1 De Nieuwe... Janne Schra *muziek*
2 Thijs van Leer *muziek*
4 Bonbonfabriek *toneel*
7 De meezing Sound of Music *film/show*
8 Jan van Maanen *cabaret*
12 Kerst met Ernst Daniël Smit *muziek*
14 Contrapunt *toneel*
15 De Koning van Katoren *familie*
16 Piazzolla, a portrait *muziek*
21 Notenkraaker kerstvoorstelling *dans*

Hoofdsponsors per 31 december 2011

Gemeente Laren

BankGiro Loterij, Amsterdam

ABN AMRO Bank, Amsterdam

Mc Kinsey Company Netherlands

Nauta Dutilh

PwC

Egon Zehnder International

BoerCroon

Projectponsors

Turing Foundation

Velthuis Kliniek

Partners

NRC Handelsblad

AVRO

SINGER LAREN

Oude Drift 1
1251 BS Laren
Postbus 497
1250 AL Laren
T 035 539 39 39
F 035 531 77 51
www.singerlaren.nl

colofon

ontwerp Studio Berry Slok bNO, Amsterdam

druk Drukkerij Tesink

uitgave Stichting Singer Memorial Foundation, Laren mei 2012